

SOVIETINAMAS LIETUVIŲ LITERATŪROS MOKSLAS

Donelaitis ir Malenkovas

Kristijonas Donelaitis susilaukė Lietuvoje dėmesio. Išleistos jo rankraščių fotokopijos. Parašyta pora monografijų. Viena iš jų yra L. Gineičio *Kristijono Donelaičio Metai*, išleista 1954.

Su malonumu sutinki kiekvieną lietuvišką knygą ar knygą apie lietuvius. Tačiau paskaitęs Gineičio knygą, jauti didelę užuojautą knygų autoriams Lietuvoje, kad jie yra verčiami į lietuvišką medų pilti sovietiską degutą. Tokis degutas Gineičio knygai tai šaukimas į literatūrinius autoritetus tokių „specialistų“, kaip Malenkovas. Malenkovo literatūrinius nurodymus autorius yra priverstas laikyti gairėmis Donelaičiui nagrinėti. Autorius rašo:

„Draugo G. Malenkovo ataskaitiniame pranešime partijos XIX suvažiavimui duotasis tipiško apibūdinimas atveria kelią į teisingą Donelaičio kūrybinio metodo, jo sukurtų veikėjų, jo vartojamų satyrinių priemonių įvertinimą. Šių nurodymų šviesoje ir tenka įvertinti Donelaičio literatūrinį palikimą“ (17 p.).

Žinojom, kad Malenkovas buvo specialistas 1940 lietuvių deportacijoms paruošti. Rūpestingas specialistas, kuris slapta Rygos pasitarime su NKVD viršininkais galėjo griežtai įsakinėti žodžiais: argi jūs neturite pakankamai šautuvų jiems likviduoti (enkavedisto Molino liudijimas). Dabar to specialisto metodas taikomas ne tik žmonėms, bet ir knygoms... Jis pasirinktas lietuvių literatūrai specialistu turbūt dėl to, kad knygelė išleista 1954, vadinasi, paruošta Malenkovo viešpatavimo laikais. Šiais laikais jau būtų geriau į autoritetus tikęs Chruščiovas. Tarp jo ir Donelaičio būtų didesnio artimumo, nes Chruščiovas rastų *Metuose* sau draugą Dočį, kuris, girtas būdamas, visokių niekų prisakė ir kaimynų trobas padegė...

Šiuo sarkazmu tegalima vertinti literatūrinių autoritetų pasirinkimą Gineičio knygoje. To pat vertas ir autoriaus „niekinimo-gyrimo“ metodas, net rašydamas apie 18 amž. Lietuvą, niekina „buržuazinę Lietuvą“ ir ima girti „tarybinę Lietuvą“. Girdi, „buržuazinėje Lietuvoje Donelaičiu niekas nesirūpino, jo kūrybą nuo liaudies slėpė (!), ją iškraipinėjo ir tik tarybinė santvarka atvėrė neribotas perspektyvas ir Donelaičio populiarumui“. Esą „jau pirmasis *Metų* leidimas, išėjęs atkūrus tarybinę santvarką Lietuvoje, susilaukė didžiulio skaitančios visuomenės pritrimo ir įvertinimo“. Taip rašo Gineitis. Taip jam įžangoje pritaria ir K. Korsakas. Taip girdami sovietinės santvarkos nuopelnus Donelaičiui, abudu nutyli vieną dalyką — kad tas leidinys, kuris, anot Gineičio, buvo „tarybinės spaudos teigiamai įvertintas kaip reprezentacinis ir autentiškas“, buvo visai ne sovietinės santvarkos padaras. Jis buvo užsakytas tos bolševikų niekinamos „buržuazinės Lietuvos“ Švietimo ministerijos, paruoštas J. Ambrazevičiaus ir iliustruotas V. K. Jonyno. Jų darbą priskiria dabar Gineitis „tarybinei santvarkai“. Tai įprastinis sovietinis nusavinimas. Jeigu nusavinamas namas, kodėl

negali būti nusavinamas veikalas. Vakaruose tai vadinamas vagyste ir melu, o Lietuvoje tai Malenkovo metodo pritaikymas...

Niekinimo metodą Gineitis taiko net svarstydamas Donelaičio literatūrinį žanrą. Autorius sako: *Metai* tai poema, tačiau „buržuazijai viešpataujant“ *Metai* buvo vadinami idilėmis. „Šitokios buržuazinių literatūros tyrinėtojų peršamos nuomonės nebuvo atsitiktinio pobūdžio. Siekiant pridengti tuometiniame kaime vykstantį žiaurų išnaudojimą ir plačiųjų valstiečių masių pavergimą... buvo stengiamasi vaizduoti kaimo gyvenimo idilę“. Vadinasi, štai dėl to „buržuaziniai tyrinėtojai“ vadino *Metus* idilėmis! Kiek ir tas aiškinimas yra naivus ir kiek paremtas melu, rodo *Lietuvių enciklopedija*, kurioje Donelaičio *Metai* vadinami kaip tik „aprašomąja poema“.

Tokių melų čia nesuskaičiuosi. Autorius žino, kad rašo netiesą, bet įgąsdintas girti bolševikus ir niekinti „buržuazinę Lietuvą“ taiko iki galo Malenkovo metodą, t.y. likviduoti faktus, kurie nesiderina su Malenkovo nurodymais.

Gineičio knyga yra pats primityviausias literatūros faktų sovietinimas. Visai kitokio pobūdžio yra B. Pranskaus paruošta *Lietuvių poezija XIX amžiaus*, išleista 1955. Tai 19 amžiaus poezijos antologija, pradedant nuo Klemento ir baigiant Vaičaičiu ir Mačiu Kėkštu. Ar metų skirtumas, ar kitas autorius yra nulėmęs, kad ir knyga yra kitokia. Gal per vienerius metus bus sumažėjęs Maskvos spaudimas, o gal autorius pasirodė savarankiškesnis, kad įžanginėje apžvalgoje apsiėjo ne tik be tokių autoritetų kaip Malenkovas, bet ir iš viso be rusų autoritetų. Apsiėjo ir be tokio brutalaus faktų nubraukimo ar pramanymo, kaip Gineičio knygoje. Faktus, kurie jam, tikriausiai, jo sistemai nepatinka, jis smerkia, bet prieš jų buvimą neužmerkia akių. Tik tada, kai niekaip negali faktų įglausti į marksizmo sistemos rėmus, juos apkarpo, retu-

„Imu susiprasti su istorijos filosofijos mintim, jog kiekviena civilizacija suklesti, pasiekia viršūnę, paskiau išsigimsta, ateina barbarai, ją nušluoja ir pradeda naują civilizacijos erą. Man vaizduojas, kad tokis perėjimas iš vienos civilizacijos į kitą stovi „už durų“. Barbarai užplūdo ne tik iš šalies, kaip hunai, kaip mongolai, bet užplūdo iš vidaus taip pat. Tai intelektualų idėjos, kurios susprogdino Rusiją, susprogdins ir Naująjį pasaulį“.

Iš vieno laiško 1972.3.1

Prof. J. Brazaičio rankraščio pavyzdys. Vieno laiško faksimilė.

Paruairian aparymā ano nelaimingo
mirejimo. Nei rimlas, rei beļpstoniini, laa neji-
nia, ar nolabes laidoona rimlas or pēvrai.
Paruairian p.s. koker barīko sakinīni. talarin:

pei nepriekšrakutun, mie lai paskelsta me koker
paruaites diidjaria doq, celi bēriā aaij dē
kēs uouarņicevāi lēigēni, pē vena ar dū
cēmēniis, lai p īvaalā pōdēd, mirejima.
lei saktikun aq uauitā abigēti, diqok kēpēti.

šuoja. Pranskaus straipsnis ir yra dėmesio vertas kaip pa-stangos lietuvių literatūrą aiškinti istorinio materializmo supratimu.

Faktai, kurie netelpa į prokrusto lovą

Pagal istorinio materializmo metodą autorius turi pa-smerkkti visa, kas yra susiję su religija bei religinės ideologijos pažiūromis, pasireiškusiomis literatūroje. Pranskus vadina tai reakcija ir klerikalizmu. Turi pasmerkti „feodalizmo“ atstovus — dvarininkus, bajorus. Turi kelti ir aukštinti visa, kas reiškia „liaudies“, paskiau „proletariato“ kovą už išsi-vadavimą — už socialinį išsivadavimą iš dvarininkų, už politinį išsivadavimą iš caro režimo. Literatūra tą išsi-vadavimą turi vaizduoti, rodydama, kaip to išsivadavimo avangarde eina rusų „liaudis“.

Didžiausia kliūtis šitam metodui ir argumentas prieš jį yra patys lietuvių istorijos faktai. Į tuos faktus atsitrenkia ir Pranskus. Trejetas pavyzdžių.

1. Autorius negali praeiti pro Lietuvos valstybės 1795 padalinimą, kada didžiąją jos dalį paėmė Rusija. Bet negali to fakto pasmerkti. Jis turi parodyti, kad tai turėjo pozityvios reikšmės lietuviams. Lyg nenoromis ir atsargiai jis sako: „Lietuvos prijungimas prie Rusijos imperijos (1795) nu-traukęs išimtiną lenkiškosios bajorijos ir dvarininkijos įsigalėjimą Lietuvoje“. Vadinasi, prijungimas prie Rusijos teigiamas ideologinei, tautinei ir klasei kovai. Tačiau su tokia mintimi toliau pakliūva į prieštaračius pats sau, nes rašo, kad po 1831 sukilimo ir toliau vyko Lietuvos bajorų intensyvus lenkėjimas (7 p.), o ir artėjant antram sukilimui, rašo: „Jei šimtmečio pradžioje dar galima pastebėti žymų skaičių iš bajorų kilusios inteligentijos, dirbančios lietuvių lite-ratūros dirvoje, tai XIX a. viduryje tokios inteligentijos skai-čius ne padidėjo, o sumažėjo, intensyviai vykstant bajorijos

nutautėjimui, atsišliejimui nuo lietuviškai kalbančios liaudies“ (16 p.). Išvada: jei Lietuvos įjungimas į Rusiją būtų nutraukęs lenkiškos bajorijos įsigalėjimą, tai nebūtų tekę paskiau kalbėti apie Lietuvos bajorų didėjančią lenkėjimą. Faktai sugriovė pastangas pateisinti Lietuvos įjungimą į Rusiją.

2. Antra faktų grupė, kuri nesutelpa į sistemą, tai 1863 metų sukilimas, jo dalyviai ir jo siekimai. Autorius kalba, kad tai buvo „liaudies išsivadavimo judėjimo pakilimas tiek visoje Rusijoje, tiek ir Lietuvoje... Liaudies išsivadavimo judėjimas Rusijoje vyko idėjiškai vadovaujamas rusų revoliucionierių demokratų, kurių pasekėjų buvo ir Lietuvoje (Ant. Mackevičius), besirūpinančių tą judėjimą paversti ginkluotu valstiečių masių sukilimu, kuris išsiveržė 1863 m.“ (12 p.). Vadinas, rusų revoliucionierių įtakoj sukilo liaudis... Taip pagal „sistemą“. Bet vėl su tokiais tvirtinimais autorius pakliūva į prieštaravimus. Į prieštaravimus faktams... Kai rusų revoliucionierių įtakos pavyzdžiu nurodo Mackevičių, tai užmiršta pasakyti, kad tas Mackevičius, sukilimo vienas iš vadų, buvo... kunigas, ir tikrai nebuvo rusų revoliucionierių pasekėjas. Kai kalba apie „liaudies išsivadavimo judėjimą“, tai vardan „sistemos“ yra priverstas nutylėti, kad tame išsivadavimo judėjime dalyvavo ne viena klasė, bet ir liaudis, ir dvarininkai, ir kunigai ir kad visi lygiai rusų malšintojų buvo gabenami į Sibirą. Taigi ten buvo ne klasių kova. Kai kalba apie išsivadavimą, tai negali sakyti, kad buvo vaduojamasi iš Rusijos jungo. Marksistinis aiškinimas sugalvojo triuką — sakyti, kad ne prieš rusus kovojo, bet prieš carą. Vadinas, tegul tik caras bus nuverstas, bus pakeistas režimas, ir bus viskas gerai, lietuviai norės būti tų pačių rusų valdžioje. Pranskus betgi nenuslėpė fakto, kad to meto „savo eilėraščiuose poetai dažnai nedaro skirtumo tarp Rusijos carizmo ir visos rusų tautos“ (13 p.). Ir tie, kurie 1863 sukilo, norėdami išsivaduoti, siekė ne carą nuversti, bet išsivaduoti iš Rusijos

jungo, vis tiek, ar jis būtų dengiamas caro vardu ar Stalino ar Chruščiovo. Toki yra faktai.

Per šituos faktus nepajėgia perkopti marksistinis aiškinimas. Juos galima būtų, Gineičio pavyzdžiu, visai atmesti. Bet jie tokie dideli ir taip žinomi, kad jų atmetimas pakirstų pasitikėjimą ir sovietiniu marksistiniu aiškinimu kitiems faktams.

3. Spaudos draudimo laikais pasireiškusios lietuvių tautoje masinės tendencijos autorius jau nemėgina užtempti ant kurpalio; jis tik skiria priimtinius ir nepriimtinius dalykus. Priimtini: lietuvių tautos nacionalinio savarankiškumo propaganda, lietuvių kalbos aukštinimas ir reikalavimas jai pripažinti lygias teises su kitomis kalbomis, meilė savo kraštui, jo žmonėms, savo tėvynei — Lietuvai, nes jie „atitinka visos liaudies interesus“. Pasisakymai prieš spaudos draudimą ir kitokią prievartą vertinami taip pat teigiamai, nes tai „sutapo su demokratių laisvių reikalavimais, kaip vienu esminių reikalavimų, kovojant prieš Rusijos carinę vienvaldystę. Tačiau konkretus priespaudos suvokimas ir nužymėjimas kelių, kuriais eitina, kad būtų ji pašalinta ir lietuvių tauta išlaisvinta, žymioje tos poezijos dalyje buvo jau ne bendrai demokratinio, o buržuazinio pobūdžio, žymėjo buržuazines tos poezijos tendencijas“ (19 p.). Ir tai jau nepriimtina. Nepriimtina, nes „jie neįžvelgė rusų liaudies išsivadavimo judėjimo, su kuriuo tik išvien einant buvo galimas carinės santvarkos sudaužymas. Nacionalistiniai išpuoliai prieš rusų tautą, žinoma, nieko bendro neturėjo su lietuvių liaudies nacionalinio išsivadavimo siekais, jie buvo buržuazinio nacionalizmo, jau žybaus šio laikotarpio lietuvių poezijoje, apraiškos. Tokio nacionalizmo apraiškos buvo ypač ryškios kai kuriuose A. Baranausko eilėraščiuose“ (13 p.).

Šiomis ilgesnėmis ištraukomis norėjom pažymėti, ko nori sovietinis vertinimas iš lietuvių tautinio atgimimo vaiz-

duotojų — rodyti, kad lietuvių liaudis ėjo iš vien su rusų demokratine liaudimi. Norėjom taip pat pažymėti autoriaus pripažinimą, kad taip iš tikrųjų nebuvo. Tokioje padėtyje poezijos rinkinio autoriui belieka eilėraščius kaip minėto Baranausko „Kelionė Peterburkan“ rinkiny praleisti, nutylėti; iš kitos pusės ieškoti ir kelti aikštėn tokius poetus, kurie bent kiek pabrėžtų revoliucinę kovą prieš caro režimą, socialinę vienos klasės kovą su kita, tos kovojančios klasės žygiavimą su rusų demokratine liaudimi. Taip ir daroma rinkiny. Bet tuo keliu atsitrenkiama vėl į prieštaravimus. Prieštaravimus „sistemai“ ir faktams. Jei soc. realizmo sistema ieško literatūrinių faktų, kurie būtų radę visuotinio atgarsio liaudyje ir kurstę ją kovai, tai „Kelionė Peterburkan“ ir buvo pats populiariausias lietuvių liaudyje eilėraštis, o jo šūkis „kad tu, gude, nesulauktum“ ilgus dešimtmečius (ir net dabar!) išreiškė tos liaudies kovą ne tik prieš caro režimą, bet prieš rusų okupaciją apskritai. Tai reiškė, kad lietuvių liaudis norėjo eiti savu keliu, nerišdama savo likimo su rusų tautos likimu.

Tiesa, buvo grupių net 1917 metais, kurios reikalavo sieti lietuvių kovą su rusų demokratinių grupių kova ir be jų atsiklausimo nenorėjo net pasisakyti už Lietuvos nepriklausomybės skelbimą. Tačiau gyvenimas parodė, kad laimėjo ne jos. Priešingai — jos pačios netrukus savo žygio išsižadėjo ir net išsigynė, vadinasi, nelaikė jo lietuvių tautai tinkamu keliu. O lietuvių literatūroje tas noras jungti lietuvių tautos likimą su rusų likimu nerado jokio atgarsio — tokis jis nebuvo gyvas. Už tat sovietinio tyrinėtojo noras ieškoti tokių poetų, kurie reikštų kovą ir lietuvių norą jungti savo tautos likimą su rusų tauta, yra literatūros tempimas ant prokrusto lovos.

Tokiu prokrusto keliu turi eiti Lietuvoje literatūros mokslas.

„Tautinio komunizmo“ pėdsakai?

Tos dvi peržiūrėtos knygos gali būti vertinamos ir kaip sovietinės okupacijos Lietuvoje dvejopų laikotarpių liudininkai. Pirmoji knyga yra išraiška to laikotarpio, kada, okupanto įsakymu, Lietuvoje buvo niekinama visa, kas lietuviška, ir garbinama, kas rusiška ir komunistiška. Rusiškas komunizmas — tai pats naiviausias ir brutaliausias laikotarpis Lietuvoje. Antroji knyga yra lyg atgarsis rafinuotesnio laikotarpio, kuriame ima kalbėti apie „tautinį komunizmą“. Jame su Maskva Lietuvą turi jungti bendras „tikėjimas“ — komunistinė ideologija (socialistinis turinys) ir skirti skirtinga tautinė individualybė (nacionalinė forma). Lietuvoje buvo taip pat pajustas reikalas ir išdrįsta pabrėžti lietuvių teises pačioje Lietuvoje, tas teises demonstruoti mokslinių, meninių veikalų, lietuviškų literatūros klasikų leidimu, lietuviškomis programomis koncertuose ir pramogose, pareiškimais apie savo tėvynę Lietuvą (ne Sovietų Sąjungą). Tai gyvo organizmo reakcija prieš svetimo elemento apsidėmą ir lietuvių stūmimą iš žemės ir gyvenimo. Šituo atžvilgiu dabartinėje okupacijoje lietuviai pasijunta panašioje padėtyje kaip tautinio atgimimo laikais — turį kovoti prieš rusifikaciją. Tai jaučia ne tik „buržuaziniai nacionalistai“; daugelis ir kom. partijos narių jaučia reikalą kovoti ne prieš komunizmo doktriną, bet prieš rusų kolonialinį išnaudojimą.

Tokia atrodo dabartinė Lietuvoje lietuviška aspiracija. Bet ji susiduria su faktu, kad Lietuva yra rusų ginkluotos jėgos okupuota. Tada daromas kompromisas. Kompromisas, atrodo, yra pasireiškęs ir *Lietuvių poezijos* knygoje: bendra su Maskva ideologinė-komunistinė plotmė, skirtinga tautinė. O anas atsargus pagarbinimas Rusijai, prisijungusiai Lietuvą, pagarbinimas rusų liaudžiai, vadovavusiai „išlais-

vinimo“ sąjūdžiui gali būti priimtas kaip faktinė pastanga neprarasti geros akies Maskvoje... Ir vis dėlto tokia platforma Maskvos nepatenkino: žinia, kad knygos platinimas buvo kurį laiką sulaukytas, per daug joje patriotinio elemento, per daug kovos už žmogaus laisvės... „Nacionaliniu komunizmu“ Maskva netiki.

Ties šitomis „tautinio komunizmo“ pastangomis Lietuvoje ir sustojome, toliau tylomis stebėdami eigą. Nei giriame jo dabar, nei smerkiame. Neatsargūs, reiktų manyti, tie vertintojai, kurie pasiskubina pasmerkti tą ar kitą žinomą Lietuvoje vardą, pasireiškusių sovietinėje spaudoje. Užuot vadinus juos „maskolberniais“ ar „pataikūnais“, būtų prasmingiau, teisingiau ir politiškai išmintingiau kritikuoti jų pareikštas nepriimtinas mintis ir, svarbiausia, demaskuoti tą sovietinio okupanto metodą savo propagandines mintis varyti lietuvių rašytojų prievarta atveriamomis lūpomis.